

Teleology, Realism.

References

- Huserl, E. (2020) *Ideyi chystoyi fenomenolohiyi i fenomenolohichnoyi filosofiyi. Knyha persha. Zahalnyy vstup do chystoyi fenomenolohiyi* [Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy – First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology], Kharkiv, Folio, 348 p.
- Kebuladze, V. (2013) *Rol i mesto proizvedeniya Gustava Shpeta «Yavleniye i smysl» v razvitii filosofskoi mysli XX stoletiya* [The role and place of the Gustav Shpet's work «Appearance and Sense» in the development of the XX century philosophical thought], v: *Sententiae*, 1 1, V³nnitsya, 109–119 pp.
- Shpet, G. (2006) *Vnutrennyaya forma slova. Etyudy i variatsii na temy Gumboldta* [Inner Form of the Word. Studies and Variations on a Humboldtian Theme], Moskva, KomKniga, 216 p.
- Shpet, G. (1989) *Esteticheskiye fragmenty* [Aesthetic Fragments], v: *Shpet, G. Sochineniya*, Moskva, Pravda, pp. 345–475.
- Shpet, G. (1914) *Yavleniye i smysl, Fenomenologiya kak osnovnaya nauka i yeye problemy* [Apperearance and Sense. Phenomenology as the Fundamental Science and Its Problems], Moskva: Knigoizdatel'stvo «Germes», 1914, 219 p.
- Rynkiewicz, K. (2008) *Zwischen Realismus und Idelismus. Ingardens Überwindung des transzendentalen Idealismus Husserls*, Frankfurt a. M., Ontos Verlag, 669 p.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021

Стаття прийнята 20.05.2021

Éiñoáíóóáëúíéé çíñò ñî³áá³áíñóáíý ñî³áëúííáí ñá³óó òà ñëíáá ° äëý Øíáòà ñîíëñëáíýí çáñáá ñá³áííáí³ ñíóááíýí ëþáëíé. Óóó Øíáò íçíá+ó° áíëíáí³ òáðáèòáðèñòééè òà ñòðòéòóðé áóóðý, íááíëíóó° íá íðíá³áíèð íèðáíýð ò³ëííó³; «ùí °»³ «ýé áííí °»³ áðáóíáíóíááíí òíðíóëþ° áëáñíó á³áíñá³áü. Ñáíá ó ñî³áá³áíñóáí³ ñëíáí-ñî³áëúíéé ñá³ò öý á³áíñá³áü íððéíó° ñá³é +³òééé éííóóð: ñá³ò áóóðý ° ñá³ò ñî³áëúíéé, òá ° áèòóáëúíá á³ëñí³ñòü, ùí òáíðèòóñý çáëííí íñòáíý³ òóíéó³ííóááíý ñíèñé. Áíá ° íáðáëííþ ò³ëúí³ñòþ³ áááëúííáí òà òáëíáí, ùí ñíðééíá³òóñý +óóð°áí, ° òáëáíëíá³-ííþ çá ñáí³þ ñóóðþ òà ° áëíáðáæáíýí òðáíñóáíáíóííáí, á ýëííó íñòáí³ íððéíó° íáæéá³ñòü áóóè ññýáíóðèí ðíçóííí.

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.2\(36\).246781](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.2(36).246781)

УДК 32.019.51: 316.77

Оксана Кожем'якіна

АРХЕТИПНЕ ПІДГРУНТЯ ПОЛІТИЧНОГО МІФУ: ЛІТЕРАТУРНА ТРАДИЦІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

В статті розглянуто особливості архетипних засад політичного міфу, визначено функціональне навантаження міфу, окреслено способи його трансляції і концептуалізації в сучасному суспільстві з урахуванням маніпулятивних ефектів прихованого впливу. На основні аналізу праць К. Г. Юнга, Ж. Дюрана, М. Еліаде, Р. Барта, Е. Касірера, Н. Фрая та ін. уточнено змістовні компоненти політичного міфу, конкретизовано його нарративний і темпоральний характер. Наголошується, що темпоральний характер міфів має надзвичайно велике значення у формуванні політики ідентичності, забезпечуючи також зв'язок поколінь. Наведено основні підходи до аналізу співвідношення міфу та літератури, виявлено глибинні мотиви нарративних міфологічних опозицій та тринітарних структур, актуалізованих в сучасних образах. Досліджено трансформації традиційних міфологічних сюжетів та архетипних образів в сучасному політичному брендингу.

Ключові слова: міф, архетип, література, політичний міф, нарратив.

Сучасні метаморфози феномену міфологічного (свідомості, мислення, світогляду тощо) набувають нових конфігурацій та злободенних сенсів, долаючи поширені упередження щодо розуміння міфу як явища виключно архаїчної свідомості. Питання присутності міфу в сучасній культурі, міри впливу міфологічної свідомості на творчий процес, політичну систему та колективну свідомість загалом, співвідношення міфу та літератури значно актуалізуються в контексті антропологічного повороту та прискіпливої уваги до трансцендентальних сутностей. Це зумовлює також науковий інтерес до проблематики архетипного підґрунтя політичної свідомості та маніпулятивних ефектів інформаційного впливу, що стає особливо значущим в кризові та перехідні періоди суспільного розвитку.

Відтак питання взаємопроникнення міфологічного та літературного вимірів набуває посиленої методологічної ваги. Через літературу міф як органічна система освоєння світу промовляє, задає актуальні часу загальні та універсальні смисли. Внаслідок потужної символічної природи політики доцільним постає звернення до аналізу маркерів дотичності міфологічної свідомості, літератури та політичної ідеології, актуалізуючи проблематику герменевтики міфу.

Серед дослідників цього напрямку гуманітаристики варто виокремити К. Г. Юнга, К. Леві-Строса, Ж. Дюрана, М. Еліаде, Ж. Сореля, Р. Барта, Дж.

Кемпбелла, Е. Ноймана, Н. Фрая, Ю. Лотмана, З. Мінц, Є. Мелетинського, К. Флада, К. Хюбнера та ін. Зокрема, важливими видаються розробки Р. Барта щодо семіологічного аналізу механізмів функціонування сучасних міфів як ідеологічних систем [Барт 2008]. Методологічною основою дослідження є концепція К. Г. Юнга про ідеї колективного несвідомого та моделі архетипів як первинних міфологічних образів [Юнг 2016]. Вагомими постають ідеї міфоаналізу Ж. Дюрана, який розробив теоретичні основи антропологічних структур уявного в режимах діурну та ноктурну, вибудовуючи уявне через динамічну логіку композиції образів в героїчному, містичному та циклічному форматах [Durand 1984]. Про структуру міфів, їх специфічні ознаки, системні прояви в синхронних та діахронних вимірах, архетипи як міфологічні теми, а також схожість міфології та політичної ідеології говорить К. Леві-Строс [Леві-Строс 2001]. Культурний аналіз політичної міфології здійснює Е. Касіре, пропонуючи власне розуміння інституційної логіки глибинних символічних структур та виявляючи роль техніки у стратегічному поширенні сучасних міфів [Cassirer 2014]. Істотним внеском у вивчення ролі міфів як сакральних моделей світу та повторюваних архетипних дій є праці М. Еліаде, в яких, зокрема, наголошується на об'єктивних підставах існування міфів в сучасному політичному просторі [Еліаде 2010].

Проте, попри наявність значної кількості досліджень, потребують уточнення змістовні компоненти політичного міфу, його роль та способи творення/відтворення у сучасному суспільстві, зважаючи на особливу спроможність міфу гнучко моделювати та конструювати реальність.

Відтак **метою** дослідження є аналіз концептуального поля архетипної природи політичного міфу та визначення його функціонального навантаження, окреслення способів трансляції і концептуалізації міфу в сучасному суспільстві, а також виявлення взаємоперетинів міфологічного та літературного в умовах реіфологізації політики.

Варто зазначити, що відмінною ознакою міфологічного мислення є некритичне емоційне сприйняття, безумовна довіра до інтерпретації, що постає як додаткова опція означуваного – абсолютної достовірності та правдивості. Для носія міфологічної свідомості запропонована в міфі картина світу є реальністю, сприйнятою з високою мірою достовірності. Відтак відбувається актуалізація глибоко вкорінених емоційних структур, включених в тексти-повідомлення, які задають певні типи реагування та провокують очікувані емоції. Слідуючи традиціям К. Леві-Строса, міф можемо означити своєрідною метамовою, яка має глибинні засади і водночас працює на найвищому рівні символічного смислотворення [Леві-Строс 2001]. Міф постає символічною картиною реальності, яка транслюється та

конкретизується насамперед через літературні тексти, де «оживають» архетипні образи та розгортаються концептуальні сюжети, розкриваючи широке коло перспектив дослідження взаємозв'язків і взаємозумовленості міфу, літератури та політики.

Політичний міф, розглянутий з позицій соціального конструктивізму, постає динамічною формою наративної організації політичного простору та часу, що задає значимі смисли та актуальні орієнтири розвитку спільноти, закладаючи темпоральні основи її (спільноти) ідентичності шляхом фокусованої інтерпретації минулого, теперішнього та пророкованого майбутнього. Сучасний політичний міф концептуалізує реальність через наративи та дискурси, а література постає одним з найважливіших трансляторів міфологічної інформації.

Архетипне підґрунтя політичного міфу задіює універсальні психоемоційні механізми реагування та моделі поведінки, які підлягають ідеологічній обробці, що стає особливо актуальним в умовах сучасної медіареальності, появи нових різновидів медіакомунікацій та психотехнологій управління медіареальністю, що може бути концептуалізовано як міфодизайн (який працює з сучасними соціально-політичними міфами, досліджує способи управління реакціями певної цільової аудиторії, що, зокрема, увиразнюється в практиках мікротаргетингу та нових політичних технологій). Слід також наголосити, що міф відчутно активізується в проблемні та перехідні періоди, впорядковуючи невизначеність та задаючи способи реагування на кризові явища. Це й зумовлює насамперед конструктивні, мобілізаційні, маніпулятивні та захисні функції міфу, які загалом сприяють гармонізації та регламентації.

Заслуга впровадження у науковий дискурс поняття архетипу належить К. Г. Юнгу, який обґрунтовує наявність в колективному несвідомому певних структурних схем, функціональних потенцій, передумов колективних образів як актуалізованої психічної енергії, що проявляється у формі переживання та настанов пояснення світу, несвідомо формуючи мислення [Jung 2016]. Згідно концепції К. Г. Юнга, по суті архетипи є морально індіферентними, вони позбавлені конотацій доброго чи злого, і лише у зіткненні з людською точкою зору, особистими переживаннями та душевними потребами народу вони оформлюються у творчі образи. Одним з яскравих проявів архетипів, як безпосередньої психічної даності, є саме міфи, які втілюють архетипи у специфічній формі колективного досвіду і забезпечують тривалий міжпоколінневий зв'язок [Юнг 2016]. Художнє розгортання архетипів в міфі та літературі стає своєрідною характеристикою епохи, коли в міфологічних фігурах знаходяться відповідні образи, які є лише візіями, безсловесними прадавніми переживаннями, включеними в таємниці творення та

потужного впливу мистецтва. Відтак, в юнгіанській традиції архетипи постають первинними схемами образів, їх кристалічними структурами, смислове наповнення яких актуалізується, зокрема, в міфотворчості та численних літературних проявах.

Розуміння архетипів як глибоких генотипних образів, що моделюють їх фенотипний смисловий зміст, пропонує Ж. Дюран. Розвиваючи ідеї К. Г. Юнга, мислитель розробляє концепцію антропологічних структур уявного в контексті соціології глибин, актуалізуючи силу уявного як повноти буття в сучасному суспільстві. Міфологічні символи та образи розподіляються за певними режимами імажінеру, які репрезентують міфологічні сюжети в героїчному, драматичному та містичному форматах. Відповідно міф концептуалізується як «динамічна система символів, архетипів і схем мислення, яка від імпульсу однієї зі схем мислення перетворюється на наратив» [Durand 1984: 64]. Акцентуючи увагу на динамічному аспекті «постійності» архетипів, наголошується, що «це не постійність точки в просторі уявного, а постійність напрямку», що реалізується в категоріях думки, з їх вербальними та візуальними репрезентаціями як «рухливих образів» [Дюран 2021: 89–90]. Відтак, відображаючи фіксацію повторюваних констант досвіду у людській психіці, міф завдяки своїй метафоричності та наративній природі задає інтерпретативні схеми ціннісно-смислових орієнтирів та зумовлює відповідні структури сприйняття політичного, що знаходить відображення в символічних конструктах влади, політичних ритуалах, домінувальних архетипах політичних лідерів тощо.

Обґрунтовуючи значення уявного та архетипальний смисл космогонічних міфів, Ж. Дюран визначає в якості основи міфу синхронічні структури, що відповідають нічному режиму імажінеру, з відповідними героями та фольклорною семантикою. Причому синхронізм є тим індикатором, що визначає тематизацію міфу, діахронізм зумовлює жанрові контексти оповіді. І ключова роль міфу більше темпоральна, ніж наративна, тому що полягає не стільки в розповіді, скільки в численних повтореннях, синхронізуючи події у вимірах Великого Часу [Дюран 2021: 437].

На думку М. Еліаде, значення міфу постає результатом вибудови певної світоглядної картини, пропонує шляхи наслідування та надаючи значення людському життю в наративному форматі викладу сакральних історій творення світу, пригод національних героїв та ін., що постійно відтворюється в соціальній пам'яті та доволі часто має соціально-політичний підтекст [Еліаде 2010]. Мислитель знаходить у сучасних політичних міфах традиційні міфологічні сюжетні перипетії історій героя-визволителя, настання золотого віку, протистояння добра і зла, звертаючи також увагу на міфологічні конструкції, використовувани сучасними масмедіа (зокрема, розмаїті

втілення міфологічних чи фольклорних героїв в коміксах, поліцейських романах, популярних кіносюжетах чи модних культурах тощо). Окрім того, завдяки медійним активностям відбувається і зворотній процес міфологізації реальних особистостей. Окрему увагу М. Еліаде звертає на аналіз зв'язку сучасної літератури з міфологією та міфологічною поведінкою, зауважуючи, що «епос та роман, як і інші літературні жанри, продовжують, щоправда з іншими цілями, міфологічне оповідання» [Еліаде 2010: 188]. Відтак зберігається давня форма повідомлення про знаменну чи драматичну подію, конструюються альтернативні реальним нові часові ритми, більше того, в сучасних літературних героях можна з легкістю віднайти великі міфологічні теми та відомих міфічних персонажів.

Втаємничені, чарівливі та містичні прояви нумінозних образів, яскраво представлені в багатьох міфологічних сюжетах, пов'язані з інтенсивним переживанням архетипу Священного та проявами апріорних антропологічних інтерпретацій образів, пояснень та описів світу. Архетипна природа міфу зумовлюється універсальністю психофізіологічних механізмів емоційного світосприйняття, усталених когнітивних і поведінкових моделей. Сучасний політичний міф, плинний та мозаїчний за своєю структурою, по суті є аналогом традиційних міфів, в які включені цінності, інтерпретативні способи розуміння та сприйняття світу, а також, найчастіше в імпліцитному форматі, – політичні та правові ідеї.

В концепції Р. Барта міф розглядається з семіологічних позицій як певна комунікативна форма та історичний концепт з потужним сугестивним впливом, своєрідною метамовою та соціокультурним запитом, викликаючи літературні симпатії та антипатії. Сучасні міфи можуть проявитись через будь-які словесні форми, які покриваються дискурсом, при цьому варто звернути увагу не стільки на сам предмет повідомлення, скільки на спосіб його подання [Барт 2008: 265]. Зокрема, відмінною ознакою міфу, яку виокремлює Р. Барт, є подвійна функція одночасного навіювання і припису, означення і оповіщення. Міфологія виростає з історії, міф є значимим словом, яке «обране історією» з метою певної комунікації. Сучасний міф у семіологічному розумінні має медійний характер, постаючи своєрідним висловлюванням, що функціонує в межах певної комунікативної системи як спосіб означення у формі повідомлення з конкретним соціальним змістом, корелюючи форму з інтенціональними функціями. Варто звернути увагу на проєктивні та маніпулятивні спроможності міфу. Як зауважує Р. Барт, провокування колективної мрії, як не дуже гуманна дія, сприяє перетворенню життя спільноти в її долю, фіксуючи спрощеність та відсутність омріяних прагнень в реальності [Барт 1989: 110].

Окремим аспектом досліджень архетипної природи міфу є специфіка

його сприйняття як безумовної істини. Причому важливою постає не реальна достовірність і правдивість міфу, його відповідність дійсності, а наявність спільноти, яка вірить у міф, сприймаючи його як істину, що й зумовлює особливий статус та функціонал міфу, його сюжетну специфіку та нарративність, оприявнюючи проблематику дотичності міфологічного та літературного способів представлення дійсності.

Існують декілька підходів до розуміння взаємодії міфу та літератури, усвідомлюючи щонайменш розрізнення міфу як типу мислення та літературного жанру (представленого, насамперед, у фольклорі). Зокрема, Ю. Лотман, З. Мінц, Є. Мелетинський пропонують два ракурси аналізу співвідношення міфу та художньої писемної літератури – еволюційний та типологічний [Лотман 1980].

Еволюційний підхід передбачає розуміння міфу як історичного явища стадіального розвитку свідомості, що передусе появи писемної літератури. Відтак літературі доступні лише реліктові залишки міфу, безпосередньо в історичному часі їх зустріч неможлива.

Натомість *типологічний* підхід спирається на уявлення про міф та літературу як два принципово відмінних способи бачення та опису світу, що цілком реально співіснують одночасно, набуваючи лише різних форм прояву залежно від історичного періоду, епохи чи культури. Серед ознак міфологічної свідомості дослідники виокремлюють насамперед недискретність, а також ізоморфічність і гомоморфічність текстових повідомлень. Розділені неміфологічною свідомістю (з дискретним логіко-словесним типом мислення) процеси та явища у міфологічній свідомості постають ізоморфами чогось єдиного (сюжету, події, образу тощо). Відтак події в міфологічній свідомості зазвичай мають циклічний розвиток, актуалізуючи своє значення в будь-якій точці сюжетного руху, а персонажі представлені у єдності множинних амбівалентних властивостей та рольових значень [Лотман 1980].

Окрім того, міфологічні тексти супроводжуються високою мірою ритуалізації, зазнаючи також змін у власному функціонуванні та розвитку, демонструючи появу та взаємопереходи свого роду двійників героїв, їх трагічних, божественних, комічних чи демонічних конфігурацій, за якими простежується певна логіка подієвого зв'язку, зазвичай у детермінаціях тринітарних форматів зародження / зникнення / відродження.

Яскравою ілюстрацією цього процесу є дослідження Джозефа Кемпбела, який у праці «Тисячолікий герой» розвиває ідею про наявність певного шаблону, свого роду мономіфу, який доволі часто лежить в основі багатьох літературних сюжетів. Певний Герой, спочатку цілком звичайний, відкриває у собі деякі виняткові риси, здійснює героїчну подорож за

універсальною схемою з подвигами, випробуваннями (ініціаціями) та славетним поверненням. Міф як спонтанний витвір людської уяви автор образно означає основоположним магічним колом та таємничим отвором, «через який невичерпна енергія космосу переливається у витвори людської культури» [Кемпбелл 2020: 11].

Типові міфологічні проєкції процесів перетворення, ініціації та еманации Героя (зокрема, через історію народження та дитинства, появу неочікуваних дарів та поворотів долі тощо) відбуваються через реалізацію архетипної енергії низки образів-ролей Батька, Воїна, Коханця, Правителя, Рятівника, Святого та ін., які також з легкістю розпізнаються у брендингових проєктах багатьох політичних лідерів.

Розвиваючи архетипні ідеї К. Г. Юнга та Дж. Кемпбела з урахуванням концепції базових потреб А. Маслоу, американські дослідниці К. Пірсон та М. Марк здійснюють типологію 12 лідерських архетипів відповідно до ключових потреб цільової аудиторії. Таким чином вибудовуються наступні групи співвідношень: потреба в стабільності відповідає архетипам Турботливого, Правителя та Творця; самопізнання – Мудреця, Простодушного, Шукача; потреба в змінах – Героя, Чарівника та Бунтівника; приналежності – Свого Хлопця, Блазня, Коханця [Mark & Pearson 2001]. Запропоновані розробки вдало застосовуються в практиках брендингу та політичному маркетингу, оскільки архетипні образи, втілені у відповідній запити цільової аудиторії ситуації, стимулюють певну поведінку, активізують потрібні емоції та задають типові сюжетні лінії і коло героїв, що в кінцевому підсумку сприяє очікуваному результату дій.

Відтак своєрідним продовженням типологічного підходу є *міфотворчий* підхід, який досліджує вплив і прояви міфологічної свідомості у певних жанрових різновидах літератури та інших сферах сучасного суспільства, набуваючи відчутних проявів в продуктах масової культури (коміксах, мемах, серіалах тощо). Міфологічні сюжети постають живим джерелом натхнення для нових культурних творінь, що знаходить також відображення в інверсіях філософських систем, драматичних проєкціях літературних сюжетів, перипетіях концептуальних героїв.

Міф має елементи образотворчої форми та стійкі форми вираження, зв'язуючи смислові контексти зображуваного з реаліями світу, з відчутною тяглістю до зовнішніх аналогій життя. Відбувається наповнення міфологічних сюжетів соціально-політичним змістом, міфологізуючи саму історію та наповнюючи міфологічним змістом історичну пам'ять. Причому літературні герої залишаються у колективній свідомості «живими» свідками епох. Окрім того, взаємопроникнення міфології та літератури сприяє систематизації смислових паттернів та синхронізує їх з актуальними подіями

і значимими потребами. Наприклад, літературна обробка міфологічних сюжетів у грецькій архаїці призводить до розкриття та актуалізації їх смислових глибин, що зумовило зародження проблематики філософського осмислення історії.

В архетипному аналізі міфотеорії Нортопа Фрая міф постає організуючим елементом літератури, що задає літературну форму, зумовлює метафоричну мову, загальну структуру, сюжетні перипетії та ключові характери певного твору, реалізуючи по суті один з головних міфологічних мотивів – представлення взаємозумовленості особистісно-божественного та природного як двох полюсів картини світу [Фрай 1996]. Здійснюючи раціональний огляд структурних принципів літератури як мистецтва слова в контексті класичної спадщини, Н. Фрай пропонує дослідницьку оптику розуміння архетипного підґрунтя міфів через аналіз типологічних особливостей категорій *комедії, романсу, трагедії* та *іронії*, що й зумовлює чотири основні форми емоційної архітектури міфу – трагічну, романтичну, комічну та сатиричну.

Отже, міф одночасно постає символічною формою пізнання та конструювання дійсності, демонструючи дієвість універсальних способів опанування світу у зрозумілих значеннях смислового досвіду, реалізуючи інтенції єдності в різноманітті, вибудовуючи моделі інтерперсональних відносин в ідентичнісних горизонтах Я-ТИ-МИ (ВОНИ).

Особливу роль в функціонуванні політичної системи відіграють героїчні міфи, які в різноманітних конфігураціях прославляють певних особистостей, що володіють унікальними (часто дивовижними, надприродними) здібностями, завдяки чому колективна енергія концентрується навколо впорядковувальних трансформаційних процесів. Як зазначає С. Мелетинський, міф є засобом концептуалізації світу, а головне завдання героїчних міфів полягає у підтримці порядку, сприяючи «трансформації психологічного хаосу в соціальний космос» [Мелетинский 2000: 30]. Варто звернути увагу і на властиву міфу легітимізаційну генеалогію, коли через актуальну вибудову міфу обґрунтовується доцільне походження та визначаються «правильні» витоки політичних суб'єктів (зокрема, інституційних та деперсоналізованих), формуючи уявлення про зв'язок минулого, теперішнього та прогнозованого майбутнього.

В концепції Г. Блюменберга політичний міф має наративну природу, постаючи неперервним процесом роботи над спільним наративом, який і надає значення політичним умовам та досвіду, вибудовуючи необхідні семантичні опозиції [Blumenberg 1985]. Варто наголосити, що успішний політичний міф стає самоздійснювальним пророцтвом, знаходячи низку підтверджень в історії.

Зокрема, подібним прикладом можуть слугувати міфи, які сприяли створенню Сполучених Штатів Америки, постаючи потужними наративами національних засад американської ідентичності, включеними в проєкт вибудови американської нації. Як зазначає Хайке Пауль, такими фундаментальними міфами стали міфи про відкриття Америки Колумбом, про Покахонтас, про Землю обітовану, про батьків-засновників, про плавильний котел, американський Захід, американську мрію тощо [Paul 2014]. Методологічно пропонується підхід відповідає концепції «уявлених спільнот» Б. Андерсона [Anderson 2006], в яких нація конструюється та утверджується саме завдяки репертуару ключових націєтворчих міфологічних сюжетів та національних архетипних генеалогій (героїв, спільнот, територій). Саме ці міфи стали якірними основами темпоральності та телеологічності, включеними в різноманітні дискурси «американськості» в інтерпретаціях минулого, сучасного та теперішнього, ілюструючи адаптивну гнучкість та наративну варіабельність запропонованих архетипних образів та міфологічних сюжетів в низці реконфігурацій.

На архетипній основі політичного міфу наголошує Ю. Шаргородський, визначаючи політичний міф як світоглядну систему, що містить «такі структурні елементи, як архетип певної ситуації, пов'язаної з використанням заходів соціального регулювання і примусу; зміст конкретного досвіду, отриманого в ситуаціях, об'єднаних цим архетипом; сукупність алегоричних образів-міфологем, функціональна символіка яких співвідносить «бажане» з «дійсним», тобто зі сформованим архетипом» [Шаргородський 2009: 49].

Відтак архетипи стають енергетичним джерелом формування предметного змісту політичного міфу, який структурується навколо низки бінарних опозицій (Добро – Зло, Життя – Смерть, Ми (свої) – Вони (чужі), Війна – Мир, Правда – Брехня тощо) та циклічності тринітарних структур процесуального здійснення етапів зародження (народження) / зникнення (смерті, опали) / збереження (відродження).

За влучним спостереженням Е. Касіра, сучасна технічна та інформаційна цивілізація винайшла і нову техніку створення політичних міфів, за «такими ж правилами, як і будь-яка інша сучасна зброя, чи то кулемети, чи літаки» [Кассирер 1990: 161]. Маніпулятивний ефект політичного міфу уможливується завдяки поєднанню когнітивних та емоційних чинників, насамперед, посиленій емоційності, колективному конструюванню політичних звичаїв та ритуалів, зміни функцій мови як магічного маніпулятивного інструменту. Окрім того, суттєвим елементом політичної міфології як соціальної інженерії стає пророцтво, що значно посилюється, зокрема, з урахуванням потужних можливостей інформаційної доби [Кассирер 1990: 160].

Зважаючи на глибоку темпоральність міфу, методологічно доцільним в контексті проблематики цього дослідження видається використання категорії часу, що уможливує розуміння специфіки трансформацій міфу в динаміці соціальних змін. Відповідно застосування темпоральної класифікації часу, що задає горизонти розуміння буття, як архаїчного (циклічного), історичного (лінійного) та політичного (комбінованого хронополітичного) дає підстави типологізувати міф як *архаїчний, історичний та політичний*. Політичний міф задає символічні конструкти самовизначення спільноти у політичному часі та просторі, формуючи уявлення про славетне минуле, актуальне (зазвичай, проблематизоване, кризове) теперішнє та омріяне ідеалізоване майбутнє. Темпоральний характер міфів має надзвичайно велике значення у формуванні політики ідентичності, забезпечуючи також зв'язок поколінь. Варто звернути увагу на те, що актуальність подібних міфологічних сюжетів зростає в періоди криз, потрясінь та зовнішніх загроз. За вдалим висловом Е. Сміта, за таких умов міфи сприяють «адаптації до швидких змін, балансування між неспроможною релігійною традицією... та соціальними змінами і модернізацією, до яких пристрасно прагнуть, але які часто можуть бути болючими» [Smith 1999: 84].

Через політичні міфи також відбувається закріплення територіалізації спогадів, мобілізація зусиль і солідаризація колективної любові, сприяючи утворенню певного «Ми». Зокрема, серед важливих націєтворчих міфів Е. Сміт виокремлює політичні міфи, які легітимізують витоки нації, обґрунтовують імперативне право нації на боротьбу за власну територію чи державність. Насамперед, це процесуальні міфи – про зародження, походження, випробування та виклики (поневолення, страждання, визволення чи міграцію), період злету («золота доба»), а також суб'єктні міфи – про героїв та мудреців (персоналізовані), та про обраний народ.

Окремим ракурсом досліджуваної проблематики постає міфологічне представлення чоловічих та жіночих образів, що зазвичай тяжіють до патріархального бачення способів вибудови чоловічого асоціативного ряду як уособлення розвитку, закону і порядку, натомість жіночого – у зв'язку зі збереженням, глибинними цінностями та органічним зв'язком з природою. Останнє знаходить своє оригінальне втілення у сучасному напрямку екофемінізму, який проводить паралелі між експлуатацією жінок та природи, артикулюючи зв'язок проблем екології та жінки в аспекті критики патріархальної системи та необхідності «реабілітації» жінки та природи в суспільстві [Карпенко 2005]. Зокрема, доволі плідними видаються роздуми щодо ролі міфологізації природи у формуванні національної ідентичності, закладаючи психосоціальні основи органічного зв'язку з унікальним рідним

краєм та закріплюючи ці інтенції в соціальній пам'яті, зокрема, і через літературні наративи. По суті відбувається реалізація прагнення легітимізувати територіальні межі «історичної землі» через маніпуляцію з архетипним образом Матері, що стає важливою частиною політичного міфу.

Здійснюючи архетипно-психологічний опис світу Жіночого, Е. Нойманн здійснює спробу врівноважити інтелектуальну свідомість, долаючи однобічність тривалої практики патріархальної картини світу [Neumann 2015]. Через ґрунтовний аналіз динаміки, внутрішнього росту та форматів прояву у міфах та символах Е. Нойманн проводить структурний аналіз архетипу Великої Матері, що стає ключовою частиною глибинної психології Жіночого.

Отже, як складна комунікативна система міф є важливою формою впорядкованості світу, пропонуючи психосоціальні механізми пояснення світу та сприяючи створенню ментальної картини світу, задаючи одночасно систему інтерпретації та модель поведінки. Загальні ефекти міфологічної свідомості як специфічної системи освоєння світу стосуються соціально-терапевтичних, стабілізуювальних, інтерпретативних, етіологічних аспектів, зумовлюючи універсальні витоки фольклору та їх сюжетні і мотиваційні архетипізації. Функціональне навантаження міфів в соціально-політичному вимірі глибоко пов'язано з проблематикою влади, ідеології та ідентичності. Це й зумовлює зосередження навколо глибинних чинників процесів легітимації, мобілізації, інтеграції та створення чуття спільності, що оприявнюється в кризові та переломні моменти індивідуального чи колективного життя.

Відповідно актуалізуються питання, як саме нарративний міфологічний сценарій та архетипно збрендовані образи сучасного політичного міфу впливають на емоційні, вольові та когнітивні структури психіки, посилюючи маніпулятивний ефект колективного розуміння подій та демонструючи когнітивні ефекти самоздійснюваного пророцтва. Важливою ознакою політичного міфу є вибудований з відповідною логікою наратив походження та місії певних політичних суб'єктів (персоналізованих та деперсоналізованих), задаючи парадигмальні основи спрямованості соціальної активності та здійснюючи в цьому руслі інтерпретативний примус. Відтак реалізації легітимативної та інтегративної функцій політичного міфу сприяють тринітарні архетипи «створення/руйнації/збереження» в низках космогонічних сюжетів впорядкування та гармонізації, загрози і боротьби, золотого часу, перипетій божественних протистоянь, обраності та месіанства, появи героя-рятівника та його славетних подвигів.

Міфологічна сутність сучасних літературних текстів виявляється у тому, що головний герой постає творцем нової моделі світу, яка через численні

повторення та інваріантні прояви сприймається широкою аудиторією як аналог реальності. Архетипи задають літературним творам специфічну міфологічну структуру як поєднання типових сюжетних моделей з відповідними промовистими образами, постаючи невичерпним джерелом для подальшої творчості. Емоційно-динамічні, символічні та структурні характеристики архетипів пояснюють дієвість впливу архетипів на колективну та індивідуальну поведінку, активізуючи неусвідомлювані змісти образного символізму, що має ефекти маніпулятивного впливу.

Архетипи структурують загальні системи сприйняття через низку ритуалізованих дій та герменевтику «рухливих образів», задаючи інтерпретативні та поведінкові моделі в різноманітних життєвих ситуаціях, насамперед кризових. Юнгіанська традиція міфоаналізу наголошує на метафоричному значенні в міфомисленні не лише народження героя, а й його смерті та відродження, що увиразнює тринітарні структури процесу емансипації людської індивідуальності. Архетипне підґрунтя сучасного міфу зосереджується навколо традиційних текстуальних, підтекстуальних та контекстуальних дихотомій Добро – Зло, Своє – Чуже, Правильність/Істинність – Дискредитація/Хибність тощо.

Відтак сучасний політичний міф зберігає класичні ознаки ейфорійної достовірності (з концептуальною ясністю, чіткою аргументацією, безумовною правильністю та апіорною істинністю) з опертям на віру та довіру у заданих певною традицією чи домінуючими наративами переконаннях і інтерпретаціях поданої інформації. В політичній міфотворчості архетипи постають концептуальними базисами «якірного» типу, які постають інтерпретативним підґрунтям національної ідентичності. Відтак відбувається яскрава демонстрація гнучких маніпулятивних процесів смислових перетворень історії в ідеологію, зокрема, через застосування актуальних дискурсивних практик як в форматах традиційної літератури, так і в сучасних трансмедійних продуктах. Насамперед це відбувається в конструюванні політики ідентичності та політики пам'яті, виявляючи трансформації універсальних міфологічних сюжетів та рухливих архетипних образів в нових концептуальних оформленнях.

Список використаної літератури

- Барт, Р. (1989) *Избранные работы. Семиотика. Поэтика*, Москва: Прогресс, 616 с.
- Барт, Р. (2008) *Мифологии*, Москва: Академ. Проект, 351 с.
- Дюран, Ж. (2021) *Антропологічні структури уявного.*, Київ: Києво-Могилянська академія, 560 с.
- Карпенко, К.І. (2005) *Природа і жінка: Перспективи екофемінізму в*

- Україні*, Харків: Крук, 320 с.
- Кассирер, Э. (1990) *Техника современных политических мифов*, в: *Вестник Московского ун-та. Сер. 7. Философия. № 2*, сс. 153–164.
- Кемпбелл, Дж. (2020) *Тисячолікий герой*, Львів: Terra Incognita, 416 с.
- Леви-Строс, К. (2001) *Структурная антропология*, Москва: ЭКСМО-Пресс, 512 с.
- Лотман, Ю. М., Минц, З. Г., Мелетинский, Е. М. (1980) *Литература и мифы*, в: *Мифы народов мира. Энциклопедия*, Москва, т. 1, сс. 220–226.
- Мелетинский, Е. (2000) *Мифологическое мышление. Категории мифов*, в: *От мифа к литературе*, Москва: РГГУ, сс. 24–31.
- Фрай, Н. (1996) *Архетипный анализ: теория мифов*, в: *Слово. Знак. Дискурс: Антология світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів: Літопис, сс. 109–135.
- Шайгородський, Ю. (2009) *До визначення сутності поняття «політичний міф»*, в: *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ: Український центр політичного менеджменту, вип. 16, сс. 49-53.
- Элиаде, М. (2010) *Аспекты мифа*, Москва: Академический проект, 251 с.
- Юнг, К. Г. (2016) *Архетип и символ*, Москва: Канон, 336 с.
- Anderson, B. (2006) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, New York, Verso, 240 p.
- Blumenberg, H. (1985) *Work on Myth*, Cambridge, MA, MIT Press, 685 p.
- Cassirer, E. (2014) *The Myth of the State*, Middletown, Book Crafters, 303 p.
- Durand, G. (1984) *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Dunod, 535 p.
- Jung, C. G. (2016) *Psychological Types*, London, Taylor Francis Ltd, 548 p.
- Mark, M. & Pearson, C. S. (2001) *The Hero and the Outlaw: Building Extraordinary Brands Through the Power of Archetypes*, New York, McGraw-Hill, 400 p.
- Neumann, E. (2015) *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*, New Jersey, Princeton University Press, 624 p.
- Paul, H. (2014) *The Myths That Made America. An Introduction to American Studies*, Bielefeld: Transcript-Verlag, 300 p.
- Smith, A. D. (1999) *Myths and memories of the nation*, N.Y., Oxford univ. press, 288 p.

Оксана Кожмякина

АРХЕТИПНАЯ ОСНОВА ПОЛИТИЧЕСКОГО МИФА: ЛИТЕРАТУРНАЯ ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

В статье рассмотрены особенности архетипных оснований политического мифа, определены функциональные нагрузки мифа,

очерчены способы его трансляции и концептуализации в современном обществе с учетом манипулятивных эффектов скрытого влияния. На основе анализа работ К.Г. Юнга, Ж. Дюрана, М. Элиаде, Р. Барта, Э. Кассирера, Н. Фрая и др. уточнены содержательные компоненты политического мифа, конкретизирован его нарративный и темпоральный характер. Отмечается, что темпоральный характер мифов имеет важное значение в формировании политики идентичности, обеспечивая также связь поколений. Рассмотрены основные подходы к анализу соотношения мифа и литературы, выявлены глубинные мотивы нарративных мифологических оппозиций и тринитарных структур, актуализированных в современных образах. Исследованы трансформации традиционных мифологических сюжетов и архетипных образов в современном политическом брендинге.

Ключевые слова: миф, архетип, литература, политический миф, нарратив.

Oksana Kozhemiakina

ARCHETYPAL BASIS OF POLITICAL MYTH: LITERARY TRADITION AND MODERNITY

The article examined the features of the archetypal foundations of the political myth, defined the functions of the myth, outlined the ways of its transmission and conceptualization in modern society, considering the manipulative effects of hidden ideological influence. Based on the analysis of the works of C. G. Jung, J. Durand, M. Eliade, R. Barthes, E. Cassirer, N. Frye and others the content components and features of the political myth are specified. The author of the article emphasizes the narrative and temporal essence of the political myth. It sets the symbolic constructs of self-determination of the community in political time and space, and also forms an idea of the glorious past, the actual (usually crisis) present and the desired idealized future. Accordingly, the political myth is viewed as a dynamic form of the narrative organization of political space and time, setting meaningful meanings and guidelines for the development of a community, also providing a connection between generations. The types of political myth are, first of all, heroic myths (represented by actual archetypal images) and genealogical myths (about the origins of the community, which usually legitimize the connection with the territory and the right to independent statehood). The evolutionary, typological and myth-making approaches to the analysis of the relationship between myth and literature are analysed. It has been proven that modern political myth conceptualizes reality through narratives and discourses, and literature is one of the most important translators of mythological information.

It is noted that by filling mythological plots with socio-political content, history itself is mythologized, reconstructing historical memory. Moreover, literary heroes remain in the collective consciousness «living» witnesses of the epochs. The deep motives of narrative mythological oppositions and trinitarian structures, actualized in modern images, are revealed. Archetypes are understood as energy sources for the formation of the subject content of a political myth, which is structured around a number of binary oppositions (Good – Evil, Life – Death, We (ours) – They (others)), and the cyclical nature of trinitarian structures of procedural implementation (origin – disappearance – preservation (revival)). The transformations of traditional mythological plots and archetypal images in the modern political branding are investigated.

Keywords: myth, archetype, literature, political myth, narrative.

References

- Bart, R. (1989) *Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika* [Selected works: Semiotics: Poetics], Moskva, Progress, 616 p.
- Bart, R. (2008) *Mifologii* [Mythology], Moskva, Akadem. Proekt, 351 p.
- Durand, G. (2021) *Antropologichni struktury uyavnogo* [Anthropological structures of the imaginary], Kyiv, Kyevo-Mogylyanska akademiya, 560 p.
- Karpenko, K. (2005) *Pryroda i zhinka: Perspektyvy ekofeminizmu v Ukraini* [Nature and Woman: Prospects for Ecofeminism in Ukraine], Xarkiv, Kruk, 320 p.
- Kassirer, E. (1990) *Tekhnika sovremennykh politicheskikh mifov* [Technique of modern political myths], in: *Vestnik Moskovskogo un-ta*, Ser. 7. Filosofii, 1 2, pp. 153–164.
- Kempbell, J. (2020) *Tysyacholykyj geroj* [Hero with a Thousand faces], Lviv, Terra Incognita, 416 p.
- Levi-Stros, K. (2001) *Strukturnaya antropologiya* [Structural anthropology], Moskva, EKSMO-Press, 512 p.
- Lotman, Y., Mints, Z., Meletinskii, E. (1980) *Literatura i mify* [Literature and myths], in: *Mify narodov mira. Entsiklopediia*, Moskva, t. 1, pp. 220–226.
- Meletinskii, E. (2000) *Mifologicheskoe myshlenie. Kategorii mifov* [Mythological thinking. Categories of myths], in: *Ot mifa k literature*, Moskva, RGGU, pp. 24–31.
- Fraj, N. (1996) *Arxetypnyj analiz: teoriya mitiv* [Archetypal analysis: myth theory], in: *Slovo. Znak. Diskurs: Antologiya sviitovoy literaturno-krytychnoy dumky XX st.*, Lviv, Litopys, pp. 109–135.
- Shajgorodskij, Y. (2009) *Do vyznachennya sutnosti ponyattya «politychnyj mif»* [To define the essence of the concept of “political myth”], in: *Suchasna ukrajynska polityka. Polityky i politology pro neyi*, Kyiv, Ukrayinskyj

- centr politychnogo menedzhmentu, vyp. 16, pp. 49–53.
- Eliade, M (2010) *Aspekty mifa* [Aspects of the myth], Moskva, Akademicheskii proekt, 251 p.
- Jung, C. G. (2016) *Arkhetip i simbol* [Archetype and symbol], Moskva, Kanon, 336 p.
- Anderson, B. (2006) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, New York, Verso, 240 p.
- Blumenberg, H. (1985) *Work on Myth*, Cambridge, MA, MIT Press, 685 đ.
- Cassirer, E. (2014) *The Myth of the State*, Middletown, Book Crafters, 303 p.
- Durand, G. (1984) *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Dunod, 535 p.
- Jung, C. G. (2016) *Psychological Types*, London, Taylor Francis Ltd, 548 p.
- Mark, M. & Pearson, C. S. (2001) *The Hero and the Outlaw: Building Extraordinary Brands Through the Power of Archetypes*, New York, McGraw-Hill, 400 p.
- Neumann, E. (2015) *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*, New Jersey, Princeton University Press, 624 p.
- Paul, H. (2014) *The Myths That Made America. An Introduction to American Studies*, Bielefeld: Transcript-Verlag, 300 đ.
- Smith, A. D. (1999) *Myths and memories of the nation*, N. Y., Oxford univ. press, 288 p.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2021

Стаття прийнята 20.05.2021

Розділ 3.

ВІЗІЯ СЛОВА У КУЛЬТУРІ СХОДУ